

Муляр Г. В., аспирантка, Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки (Украина, Луцк), box007@meta.ua; romir1991@yandex.ua

Археологические исследования Вольны и Ривненщины (вторая половина 1940-х – начало 1990-х годов)

Путем привлечения ряда источников, материалов научных публикаций описывается процесс выявления и изучения на протяжении 1945–1991 годов археологических достопримечательностей на территории Вольнской и Ровенской областей Украинской ССР. На основе использования общенаучных и специальных исторических методов исследования (проблемно-хронологического, сравнительно-исторического, синхронного, др.) очерчена роль научных учреждений общесоюзного и республиканского уровня, высших учебных заведений региона, музеев и заповедников в проведении памятникоохранительных мероприятий на объектах археологии. Обращено внимание на вклад отдельных ученых Вольны и Ривненщины в организацию и осуществление археологических исследований, их результаты, которые нередко приобретали общевосточный резонанс.

Ключевые слова: археология, исследование, достопримечательность, Вольнь, Ривненщина, экспедиция.

* * *

УДК 94(477)“1945/1952”:378

Лук'яненко О. В.
кандидат історичних наук,
ст. викладач кафедри культурології,
Полтавський національний педагогічний
університет ім. В. Г. Короленка
(Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

АНТИЗАХІДНА ІСТЕРІЯ У КАРИКАТУРАХ ОСВІТЯН УРСР ПОВОЄННОГО СЕМИЛІТТЯ (1)

Ілюструється еволюція поглядів освітян педінститутів УРСР повоєнного періоду (1945–1952 рр.) на міжнародне становище. Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило простежити нарощування проти-американської позиції у середовищі викладачів та студентів; відслідкувати співвідношення уваги до різних політичних діячів та подій світового значення. Відтворено послідовність переконування освітян країни у загинанні Заходу та миролюбності СРСР. Зроблена оцінка напрямів ідеологічної війни освітян у сфері геополітики.

Ключові слова: педагогічний інститут, карикатура, міжнародна політика, біполярний світ, повоєнна Україна.

Вища педагогічна школа УРСР мала гартувати не лише педагогічні здібності молодого покоління. Серед її завдань було й формування “правильного” бачення світу та міжнародної політики. Особливо ж гостро воно постало у повоєнну добу, коли геополітичні реалії зазнали неймовірних змін та викривлення. Значну роль в орієнтації педагогів у дипломатичному морі відіграла періодична педагогічна перса. Її місія полягала у коригуванні поглядів викладачів вишів згідно з курсом партії та у переконанні у всезагальності й однозначності саме такого трактування політики. У цій розвідці ми звернемо увагу не стільки на інформаційну насиченість головного педагогічного видання УРСР, скільки на відповіді освітян на її виклики. Зазвичай останні шпальта “Радянська освіта” були присвячені короткому огляду міжнародного становища. Саме на четвертій сторінці газети публікували й замітки освітян педінститутів з питань геополітики. Та чи не найцікавішими та найчастішими у повоєнному семилітті були не публікації, а карикатури та агітаційні плакати, створені викладачами. У них тісно перепліталися ідеологія, гумор та творчість. І саме вони стали головними об'єктами дослідження. Серед тих, що публікувала “Радянська освіта”, з 1950-х р. переважали твори викладача креслення Вінницького педінституту М.Славського. З 1951 по 1952 рр. редакція оприлюднила 10 його творів на міжнародну тематику.

Перша карикатура була пов'язана із тим, що 31 січня 1951 р. американський верховний комісар у Німеччині Джон Макклой достроково звільнив з ув'язнення колишнього штандартенфюрера Націонал-соціалістичного льотного корпусу А. Круппа. На юрн-берзькому процесі німецький промисловець був визнаний винним у розкраданні індустрії окупованих держав та отримав дванадцятирічний термін ув'язнення. Педагога Вінницького педінституту збурило, що А. Круппу не просто повернули частину концерну та статків, а ще й видали кредит в 11 млн. марок.

На малюнку зображено приміщення старої, з облупленими стінами, в'язниці, з якої випускають А. Круппа. Сам промисловець намальований товстим, незграбним, хоча сам барон був радше струнким та астенічним за будовою тіла. Здається, що гудзики на жилетці та штаних от-от відірвуться, утримуючи неймовірно розжиріле пузо. А. Крупп робить зухвалий упевнений крок уперед з дверей в'язниці на волю, тримаючи у правій руці циліндр та парасольку. У нього поверх людського тіла замість голови з дорогого костюму стирчить ствол гармати. Він гордо зведений над усіма. Двері каземату для військово-промислового магната тримає Дж. Макклой. Американець зображений виправленим військовим з трьома ключами в правій руці та моноклем. Проте, уся “американська пиха” помітна у його розтовстілому обличчі з другим підборіддям, широкими щоками та животиком. Зауважимо, що Верховний комісар був не таким огрядним, проте, мусив ним стати у карикатурі для гноблення американського способу життя. По ліву руку від звільненого стоять два “стовпи західної буржуазії”. Один із них – прем'єр Англії К.Еттли. На ньому чорний фрак, а в руках букет квітів з листівкою: “Круппу від Еттли” (чи за браком місця, чи за браком знання, гравер скоротив прізвище англійця, викинувши “зайву” літеру “Т”). Поруч у білому фраківі стоїть Президент Франції В.Оріоль, плескаючи у долоні звільненому німцю [1].

Уже в липні 1951 р. газета надрукувала чергову “агітаційну карикатуру” освітянина. Вона була присвячена протистоянню двох військово-політичних блоків повоєнного світу. У кімнаті заможного будинку навпроти величезного вікна сиділи троє представників Заходу. Усе говорило про владу капіталу над людьми: навіть зависи з обох боків були прикрашені візерунками у вигляді символу долара. Трійця сиділа за столом з розстеленою картою американських військових баз на території Західної Європи та на Близькому Сході. На ній уже вткнуті дев'ять прапорців. А переляканий вусатий європеець (скоріше за все, символічно зображений французький президент В. Оріоль) уже готує десятий прапорець. Поруч сидить інший. Він не підписаний, проте схожий на тогочасного Головнокомандувача Союзних військ Д. Ейзенхауера на усіх інших карикатурах автора. Він одягнений у щось на кшталт військової форми. Замість погонів на кокарди у нього також символ американської валюти. Центром антагоністів є капіталіст у ледь застібнутому костюмі (скоріше за все це зображення міністра оборони Англії У.Черчилля). На правій руці він носить пов'язку, схожу до нацистської, та замість свастики на ній у білому колі чорний символ долара. Поруч лежить папка “План нової війни” (із символом “\$”). В руках у головного злодія олівець, готовий

накреслити нові загарбницькі плани світу. Його обличчя, схоже на писок бульдога, спотворила гримаса від того, що коїться за вікном, куди він нервово показує рукою співрозмовника. Там, на фоні робочих фабрик з димом, зображена рука трудівника. У ній листок із записом “мільйони підписів за Пакт миру”, а поверх сидить голуб із листом з гаслом “Мир” у дзьобові. Під карикатурою підпис про загальний настрій у кімнаті: “Хоч ми й швидко розгортаємо нашу мережу військових баз, але ще швидше зростає масова база боротьби за мир...” [2].

У вересні 1951 р. у полі зору освітян були події у м. Сан-Франциско, США, де було підписано мирний договір між Японією та країнами антигітлерівської коаліції. Як не дивно, але договір, що фактично завершив Другу світову війну, викликав хвилю обурення у педагогів. На карикатурі, присвяченій цій події, викладач Вінницького педінституту зобразив руку, що тримає револьвер. Чорний піджак має на лацкані напис “Уолл-Стріт”. З-під нього видніється манжет сорочки кольорів американського прапора із заповнювачем у вигляді знака долара. Загалом уся замальовка у котре покликана показати залежність усього світу від США. Так, поверх руки пістолета, спрямованого удалечінь, також почесно красується символ американської валюти. Цікаво, що й сама зброя доволі цікава. Насправді цей револьвер не що інше, як декоративне зображення тодішнього прем'єр-міністра Японії Йосіда Сігуру. Його руки, немов у слухняного солдата, складені вздовж тіла – ствола револьвера. А голова політика з відкритим ротом з дрібними зубками, схожим більше на пащу кажана, з якої от-от вирветься куля, насаджена на кінчик шийного ствола. Уздовж тіла, як марка зброї, підпис: “ЮСІДА”. А на капелюхові ліберального урядовця Японії зоріє, як кокарда, всюдисущий знак долара. Зауважимо, що у повоєнній Японії Йосіда був свого роду архітектором нового життя й отримав прізвисько “Японський Черчилль” не лише за любов до сигар. Його стараннями Японія стала демократичною, на світовій арені змогла завоювати авторитет, відмовившись від своїх колоніальних володінь, Південного Сахаліну, Курил, Південного Тихоокеанського мандату, претензій та Антарктиду, островів Спратлі, Парасельських та Піскадорських островів. Натомість СРСР не визнавала цих відмов, бо за ним не було закріплено власності на анексовані японські землі. Тому освітяни разом із “усією світовою прогресивною громадськістю” вимальовували образ Японії як поплічниця США [3].

У грудні 1951 р. предметом для критики стали спроби США, Англії та Франції розпочати в ООН дискусію з приводу регулювання, обмеження і відповідного скорочення всіх збройних сил і всіх озброєнь. З вуст радянської пропаганди це трактувалося як “маневр”, розрахований на те, аби “балачки” про скорочення озброєнь використати за ширму для прикриття ще більшого розгортання гонки озброєння. На карикатурі, що зображувала цю подію, є два фігуранти. Один із них – Верховний головнокомандувач Союзних військ Д.Ейзенхауер. Він зображений під час купання. Проте замість ванни у нього військова каска надписом “USA”. Для переконливості на дзеркалі води є літери: “Атлантична вода”, а з неї стирчать стволи гармат, гаубиць, штики, шабля та кинджал. Сам генерал купається у

військовому кашкеті з власним іменем та знаком долара на ньому. Майбутній Президент корисливо потирає руки над Декларацією США, Англії та Франції. На ній автор взяв слово “Скорочення” озброєнь у лапки, аби продемонструвати зневажливе ставлення до процедури, яку разом із урядом СРСР вважав блюзнірством на міжнародній арені. Документ в руках тримає чоловік у циліндрі та фраківі, який схилився над “ванною” Ейзенхауера, тримаючи в руках знак долара як хабар. Більше за все, він схожий на британського прем'єра К.Еттли, хоча той уже не сидів на урядовому стільці. А під карикатурою викладач педінституту розмістив ехидні вірші: “Маневри викрито брехливі! / З води не вийдете сухі ви!” [4].

У кінці першої даного дослідження розставимо декілька акцентів. По-перше, одразу по війні найгарячішою темою залишалася й найболючіша – стосунки з гітлерівською та пост гітлерівською Німеччиною. Образ німця у світогляді українського інтелігента формувався доволі однобоким. Це видно хоча б з аналізу промови тогочасного наркома освіти республіки П. Тичини на нараді вчителів західних областей у Львові взимку 1945 р. асоціативний ряд зі словом “німець” включав у себе такі поняття як “гітлерівські дикі орди”, “фашистський звір”, “німецький самозакоханий куций розум”, “давній ворог слов'янства”, “несамовитий”, “придуркуватий” тощо [5]. По-друге, післявоєнна картина геополітики з новою силою включила в себе шельмування союзу закордонного (а особливо ж німецького) капіталу та “українського буржуазного націоналізму”. Частими епітетами “запроданці” та “покидьки”. Їхні програмні положення трактувалися як “танці під диригентську паличку німецьких фашистів”, сіяння ненависті до росіян, уведення “німецького рабства” та задоволення потреб “п'яної гітлерівської солдатні” [5].

По-третє, безпосереднім наслідком ідеологічної дії попереднього пункту було тлумачення союзу українців і росіян. Ми навмисне відносимо це питання до кола міжнародної політики, бо хоча й де-юре СРСР “зцementsував” українців та росіян в другу тюрму народів, уважаємо, що де-факто взаємовідносини двох народів ніколи не переставали бути стосунками двох різних народів у ментальному, культурному та цивілізаційному плані. Повоєнна позиція з цього питання була зрозумілою: треба ще міцніше з'єднати два народи. Як зразки ідеальної дружби наводилися приклади “вічної згоди” царя Олексія Михайловича та Богдана Хмельницького, дружби письменників М.Горького та М.Коцюбинського, Т.Шевченка та О.Герцена [5]. Образ російського народу – образ “народу-визволителя”, “народу-велетня, який виніс на собі основний тягар війни”, чия “свята кров пролита за свободу України на її землях” [6].

По-четверте, з початку 1950-х років в освітан формують образ СРСР як носія миру, світла та істини у світі. Холодна війна змусила знайти замітника розгромленій Німеччині в жахливому американському капіталові. Яскравим прикладом цього була пропаганда рішення Постійного комітету Всесвітнього конгресу прихильників миру, що вимагала заборонити атомну зброю у 1950 р. Тоді по всій країні проводили збори щодо підписання Стокгольмської відозви, не оминули й

викладачів та студентів педагогічних інститутів. В одному з липневих випусків “Радянської освіти” розмістили фото–доказ одностайності та усвідомлення вибору радянської інтелігенції. Двоє викладачів та троє студентів Київського педінституту з одухотвореними обличчями ставили підписи під документом [7]. Під час цієї кампанії міжнародний агресор для громадян СРСР був уже чітко визначений. Так, студент Копейко Житомирського педінституту зауважував: “ми протестуємо проти агресії американців в Кореї і приєднуємо свій голос до голосу прогресивних людей всього світу в боротьбі за мир” [8].

Список використаних джерел

1. Славський М. Крук крукови ока не виклює // Радянська освіта. – 10 лютого 1951. – № 6. – С. 4.
2. Славський М. База і бази // Радянська освіта. – 21 липня 1951. – № 29. – С. 4.
3. Славський М. Самурайська зброя в руках Уолл–стріту // Радянська освіта. – 29 вересня 1951. – № 39. – С. 4.
4. Славський М. Маневри викрито брехливі!.. // Радянська освіта. – 1 грудня 1951. – № 48. – С. 4.
5. Радянський народ – народ багатирів // Радянська освіта. – 21 січня 1945. – № 3. – С. 1.
6. Тичина П. За здоров’я російського народу // Радянська освіта. – 1 червня 1945. – № 24. – С. 1.
7. Галич Ю. У педагогічному інституті імені О. Горького м. Києва (фото) // Радянська освіта. – 8 липня 1950. – № 27. – С. 3.
8. Зупинити атомників // Радянська освіта. – 8 липня 1950. – № 27. – С. 3.

References

1. Slavs'kyu M. Kruk krukovi oka ne vyklyuye // Radyans'ka osvita. – 10 lyutoho 1951. – № 6. – S. 4.
2. Slavs'kyu M. Baza i bazy // Radyans'ka osvita. – 21 lypnya 1951. – № 29. – S. 4.
3. Slavs'kyu M. Samurays'ka zbroya v rukakh Uoll–stritu // Radyans'ka osvita. – 29 veresnya 1951. – № 39. – S. 4.
4. Slavs'kyu M. Manevry vykryto brekhlyvi!.. // Radyans'ka osvita. – 1 hrudnya 1951. – № 48. – S. 4.
5. Radyans'ky narod – narod bohатыriv // Radyans'ka osvita. – 21 sichnya 1945. – № 3. – S. 1.
6. Tychna P. Za zdorov'ya rosiys'koho narodu // Radyans'ka osvita. – 1 chervnya 1945. – № 24. – S. 1.
7. Halych YU. U pedahohichnomu instytuti imeni O.Hor'koho m. Kyuеva (foto) // Radyans'ka osvita. – 8 lypnya 1950. – № 27. – S. 3.
8. Zupynyty atomnykiv // Radyans'ka osvita. – 8 lypnya 1950. – № 27. – S. 3.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

Anti-western hysteria in caricatures of educators of Ukrainian Soviet Socialist Republic of postwar seven-years period (1)

Article illustrates the evolution of the views of teachers of pedagogical institutes of the Ukrainian SSR of the postwar period (1945–1952) on the international situation. Application of the method of content analysis of educational media made it possible to trace anti-American positions among teachers and students; to track the value of attention to various political figures and world events. Reproduced sequence of making teachers believe in the decay of the West and the peacefulness of the USSR. An assessment of the main directions of ideological warfare teachers in geopolitics is made in the paper, too.

Keywords: Pedagogical Institute, caricature, international politics, the bipolar world, the post-war Ukraine.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, ст. преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

Антизападная истерия в карикатурах педагогов УССР послевоенного семилетия (1)

Иллюстрируется эволюция взглядов педагогов пединституте УССР послевоенного периода (1945–1952 гг.) на международное положение. Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проследить наращивание против-американской позиции в среде преподавателей и студентов;

отследить соотношение внимания к различным политическим деятелям и событиям мирового значения. Воспроизведена последовательность убеждения педагогов страны в загнивании Запада и миролюбии СССР. Произведена оценка основных направлений идеологической войны педагогов в сфере геополитики.

Ключевые слова: педагогический институт, карикатура, международная политика, биполярный мир, послевоенная Украина.

* * *

УДК 001.891:631.527:633.63(091)(100)“19”

Євтушик Р. В.

аспірант, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Україна, Київ), golovchik.roman@rambler.ru

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКОРДОННИХ ВЧЕНИХ У СЕЛЕКЦІЇ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ НА ОДНОНАСІННІСТЬ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Розглянуто наукову діяльність та вклад закордонних селекціонерів у напрямі виведення нових одонасінних сортів цукрових буряків у першій половині ХХ ст. Проаналізовано особливості роботи науковців у вивченні природи одонасінності цукрових буряків та специфіку використання різних методів при формуванні сталої форми одноросткових буряків.

Ключові слова: одонасінні цукрові буряки, ініцхт метод, сорт, сегментоване насіння.

За весь період розвитку буряківництва вчені цієї галузі постійно шукали шляхи та способи вирощування цукрових буряків при найменших затратах праці на таких трудомістких етапах як проривка та перевірка. До середини минулого століття у сільському господарстві вирощували багатонасінні сорти–популяції, але з районуванням у колишньому СРСР перших в світі одонасінних сортів цукрових буряків Білоцерківський одонасінний (1956 р.) та Ялтушківський одонасінний (1958 р.) підхід до вирощування даної трудомісткої культури кардинально змінився. Розпочалася нова ера у світовому буряківництві: замість багатонасінних сортів з'явилися одонасінні сорти цукрових буряків, вирощування яких дозволило повністю механізувати обробіток культури цукрових буряків та висівати насіння на кінцеву густоту, а в селекції застосовувати нові методи, відбір за величиною насіння та інші, які неможливо було застосувати у селекції з багатонасінними сортами буряків.

Першість у створенні одонасінних сортів цукрових буряків історично належить нашим українським вченим (М.Г. Бордонос, О.К. Коломієць, О.В. Попов, Г.С. Мокан та інші), проте багато науковців у всьому світі також проводили дослідження та роботу в напрямку створення одонасінних сортів цукрових буряків.

Метою статті є історичний аналіз особливостей роботи зарубіжних вчених стосовно селекції цукрових буряків на одонасінність.

В історії зустрічаються повідомлення стосовно одонасінності у буряків ще задовго до початку повномасштабних досліджень одонасінних популяцій, професор Ахард у своїх висловлюваннях ще півтора століття тому зазначив, що якби був певний засіб чи можна було придумати машину, з допомогою якої можна звільнити насіння цукрових буряків із їх оболонки та отримати одонасінне насіння, то такий винахід приніс би велику користь [5].

Перші спроби зі створення одонасінних форм шляхом селекції належать американським вченим Таусенду та Ретью, які у 1903 р. на висадках багатонасінних